

УДК 342.7: 351.74

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Шевченко Надія Леонідівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто механізм адміністративно-правового забезпечення прав людини в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ. Доведено, що змістом адміністративно-правового забезпечення дотримання прав людини правоохоронними органами України є система засад і заходів адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо недопущення порушення, відновлення в разі порушення, а також притягнення винних до адміністративної відповідальності, створення умов для притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб правоохоронних органів України, які порушують права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Ключові слова: забезпечення прав і свобод людини, діяльність поліції, правове регулювання діяльності поліції, адміністративно-правове регулювання.

THE MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS IN LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE

Shevchenko Nadiia Leonidivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Instructor at the Department of
Administrative Law and Administrative
Procedure (Kherson Faculty of Odessa
State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article considers the mechanism of the administrative and legal provision of human rights in administrative activities. It is proved that the content of administrative and legal support for the observance of human rights by law enforcement bodies of Ukraine is a system of principles and measures of administrative activity of the public administration regarding prevention of violation, restoration in case of violation, as well as bringing the guilty to administrative responsibility and creating conditions for bringing to administrative responsibility the officials of law enforcement bodies of Ukraine that violate the rights, freedoms and legal interests of individuals and legal entities.

Key words: ensuring human rights and freedoms, the police force, legal regulation of police, negative experience, powers of the police

Постановка проблеми. Конституція України встановила потребу утвердження прав людини та громадянина як основ, яких має дотримуватись держава й кожен державний орган. Ст. 3 Конституції проголошує утвердження і забезпечення прав та свобод людини головним обов'язком держави, визначає цю діяльність як основну функцію держави, а ст. 64 встановлює гарантію неможливості обмеження права і свобод громадянина, крім випадків, передбачених нею, де чітко визначено перелік прав, що не можуть бути обмежені [1]. На думку А. Колодія, принцип верховенства права, який визнається і діє в Україні, є одним із найголовніших у правовій державі. Принцип верховенства права визначає умови життєдіяльності всього соціального організму, є базовим і найбільш значущим [2].

О. Негодченко вказує, що реальна можливість здійснення та захисту основних прав людини конкретною особою забезпечується юридичними механізмами тієї або іншої держави. Забезпечення прав і свобод людини – це створення умов, необхідних для реалізації прав людини, а напрямами державної діяльності є сприяння реалізації прав людини, охорона та захист прав і свобод людини. Саме держава зобов'язана забезпечити кожному людину, якщо її право порушено, ефективними засобами правового захисту. При цьому найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод людини (разом із визнанням, дотриманням і повагою) є гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають усім елементам правового статусу особи реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень [3].

Адміністративно-правове забезпечення передбачає надання механізму адміністративно-правового регулювання організаційних відносин повноти, достатності для реалізації норм і отримання відносин, які б дали можливість вільно реалізовувати права. Конструкція адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина зумовлена механізмом адміністративно-правового впливу на суспільні відносини, правову культуру та правосвідомість. У цьому контексті необхідною є повнота забезпечення всіх елементів адміністративно-правового впливу [4].

Аналіз норм різних галузей права дозволяє стверджувати, що зміст цих можливостей розкривається через: а) можливість самому здійснювати дії із забезпечення своїх потреб або утримуватись від них. Наприклад, ст. 41 Конституції України закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1], а також можливість вимагати від інших осіб вчинення певних дій на свою користь.

Так, ст. 56 Конституції України передбачає право людини на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень; можливість людини вимагати від інших осіб утримуватись від дій, спрямованих проти неї. Наприклад, ст. 30 Конституції України гарантує кожному недоторканність житла. У цьому разі людина має можливість вимагати недопущення проникнення до житла, проведення в ньому обшуку без умотивованого рішення суду та звертатися за допомогою до громадських і державних структур для охорони і захисту прав. Так, ст. 55 Основного Закону визнає за кожною людиною право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

На захист прав і свобод людини та громадянина спрямовано також норми, що встановлюють адміністративну відповідальність.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення зазначається, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна

або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Як видно з цього визначення, адміністративне правопорушення посягає на певні об'єкти, зокрема на права та свободи громадян. За такі посягання законодавець установив адміністративну відповідальність.

Особлива роль юридичних фактів у механізмі правового регулювання зумовлена тим, що в них виражається специфіка методу правового регулювання, властива певній галузі права.

Правовідносини, за допомогою яких відбувається індивідуалізація положень відповідної норми права, конкретизують суб'єктивні права і юридичні обов'язки певних суб'єктів, повноваження та міру можливої юридичної відповідальності за неправомірні дії.

Зміст прав, обов'язків, повноважень і відповідальності (а тому й особливості правовідносин) багато в чому залежить від характеру регулювального впливу норм права, у результаті якого складаються різні види правовідносин, зокрема регулятивні чи охоронні, активні чи пасивні. Таким чином, правовідносини в механізмі правового регулювання відповідають за переведення загальних приписів норм права в суб'єктивні права і юридичні обов'язки, визначають повноваження та міру юридичної відповідальності для конкретних осіб, сприяють реалізації їхньої волі та задоволенню інтересів суб'єктів. При цьому центром загальних юридичних зв'язків, що становлять основу правовідносин, є правовий статус особи. Акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків у механізмі правового регулювання – це фактична поведінка суб'єктів права, пов'язана зі здійсненням (реалізацією) своїх прав і обов'язків.

Серед різноманітних заходів із реалізації прав і свобод людини та громадянина певне місце посідає адміністративно-правове забезпечення, яке найяскравіше виявляється у відносинах з органами виконавчої влади. Особливої уваги заслуговує вивчення питань щодо з'ясування поняття та змісту механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме за рахунок його існування та ефективної дії можливим є отримання державних управлінських послуг та забезпечення і захист порушеного права [4].

Узагальнення наукових джерел дозволяє визначити функціональну структуру державно-правового механізму, що складається з механізму реалізації, охорони, захисту та відновлення, а також його визначальні складники, що представлені нормативно-правовим забезпеченням, метою та завданнями, принципами організації, об'єктами та рівнями, суб'єктами (державні органи та фізичні і юридичні особи), напрямками, заходами й засобами забезпечення і системою забезпечення державного управління. При цьому необхідно враховувати, що ефективна структура державно-правового механізму є запорукою забезпечення належного рівня його функціонування, вирішення поставлених завдань і досягнення кінцевої мети [5].

Особливе місце в механізмі адміністративно-правового забезпечення дотримання прав людини належить МВС України. Відповідно до чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, на Міністерство внутрішніх справ України покладаються такі завдання:

1. забезпечення особистої безпеки громадян, захист прав і свобод, законних інтересів;
2. запобігання правопорушенням та їх припинення;
3. охорона і забезпечення громадського порядку;
4. виявлення кримінальних правопорушень;
5. участь у розкритті кримінальних правопорушень та розшуку осіб, які їх учинили, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;
6. забезпечення безпеки дорожнього руху;

7. захист власності від злочинних та кримінально протиправних посягань;
8. виконання адміністративних стягнень;
9. участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Стратегією розвитку України визначено першочергові пріоритети і стратегічні індикатори оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку держави.

Серед нагальних реформ, які необхідно впровадити, особливу увагу приділено судовій, метою якої є утвердження такого правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі порушення – справедливого відновлення в розумні строки.

Погоджуємось із точкою зору І. Григоренко, який наголошує на необхідності системних реформ правоохоронної системи, які зумовлені міжнародними зобов'язаннями України саме в межах членства в Раді Європи [6].

На думку В. Авер'янова, запровадження людиноцентристської ідеології – це основне завдання та єдиний можливий шлях до реального запровадження принципу верховенства права у сфері виконавчої влади. Такій зміні державної ідеології має сприяти посилення орієнтації виконавчої влади на діяльність із надання адміністративних послуг, яка повніше відповідає ідеології служіння держави інтересам людини [4].

Діяльність органів національної поліції у сфері забезпечення конституційних особистих прав людини – це складна діяльність, яка визначається компетенцією структурних підрозділів у різних сферах життя, залежить від багатьох чинників і особливостей особистого права чи свободи, що реалізується особою. Це наводить на думку, що і вдосконалення діяльності цих органів також є складним процесом, який має відбуватися в багатьох напрямках, проходячи послідовні етапи.

Для повнішого розуміння і вирішення поставлених завдань пропонуємо визначити такі напрями вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення конституційних особистих прав і свобод людини та громадянина: вдосконалення нормативно-правової бази щодо конституційних особистих прав і свобод людини, вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення реалізації конституційних особистих прав і свобод людини.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», ст. 1 передбачено, що Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку.

А ст. 2 передбачено її основні завдання:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидія злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій її потребують [7].

Згідно з аналізованим Законом, перше, що мусять робити працівники Національної поліції, – це забезпечувати охорону прав і свобод людини. Однак у засобах масової інформації все частіше говориться про порушення чинного законодавства щодо охорони прав і свобод людини.

Реалізація правоохоронної форми щодо адміністративно-правового забезпечення прав людини та громадянина відбувається в контексті профілактики попередження

правопорушень правоохоронними органами України. Згідно з вимогами керівництва МВС України, пріоритетним в оперативно-розшуковій роботі підрозділів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, є документування злочинної діяльності організованих груп та ін. [8].

Визначено, що до елементів адміністративно-правового забезпечення дотримання прав людини в правоохоронних органах України належать норми адміністративного права, суб'єкти публічної адміністрації, які здійснюють боротьбу з порушенням прав і свобод людини в правоохоронних органах, форми й методи публічної адміністрації в цій сфері.

Зовнішнім виразом норм адміністративного права є основоположні міжнародно-правові акти з прав людини (Статут ООН і Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього, Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини [9], Конвенція про припинення злочину апартеїду й покарання за нього, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок), Конституція та інші закони України (КАСУ, КУпАП) і десятки підзаконних нормативно-правових актів, правові вимоги яких захищені від порушення заходами адміністративного і кримінального примусу.

Закони України за ступенем спеціалізації поділені на конституційні, загальні (КАСУ, КУпАП), спеціальні («Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про службу безпеки України», «Кримінально-виконавчий кодекс України») та такі, що додатково визначають права й обов'язки суб'єктів адміністративного права у сфері дотримання прав людини в правоохоронних органах України («Про громадські об'єднання», «Про доступ до публічної інформації», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про інформацію», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»).

Таким чином, можемо зробити висновок, що змістом адміністративно-правового забезпечення дотримання прав людини в правоохоронних органах України є система засад і заходів адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо недопущення порушення, відновлення в разі порушення, а також притягнення винних до відповідальності та створення умов для притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб правоохоронних органів України, які порушують права, свободи й законні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації щодо забезпечення дотримання прав людини в правоохоронних органах України є системою однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративної дії, які мають зовнішнє вираження і за допомогою яких забезпечується дотримання прав людини в правоохоронних органах України, до яких належить видання нормативних адміністративних актів, якими затверджуються положення про територіальні підрозділи та правоохоронний орган в цілому; видання індивідуальних адміністративних актів, що утверджують стратегії та конкретні рішення стосовно недопущення непропорційного використання сили та спеціальних засобів, практики недотримання процесуального законодавства працівниками правоохоронних, що призводить до свавільного позбавлення свободи [10]; упровадження ефективної системи незалежного контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо додержання права на приватне життя; здійснення інших юридично значущих дій та ведення різноманітних реєстрів як спеціальної форми здійснення матеріально-технічних операцій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-В. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Колодій А.М. Принципи права України: Монограф. Київ. 1998. 275 с.
3. Григоренко І.А. Використання досвіду європейських країн у реформуванні органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 249–257.
4. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ. 2006. 187 с.
5. Державно-правовий механізм забезпечення законності у державному управлінні. URL: <http://vse-znaniya.com/pravo-administrativnoe/derjavno-pravoviy-mehanizm-zabezpechennya.html>
6. Григоренко І.А. Використання досвіду європейських країн у реформуванні органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 249–257.
7. Про Національну поліцію України. URL: zakon.rada.gov.ua.
8. International Trafficking in Women from Central Europe and NIS. nited States Department of State, Bureau of Intelligence and Research. (November, 1997). P. 4–5.
9. Скачко В. Дискримінація как выстрел в ногу Украины. 2018. URL: <http://e-news.su/in-ukraine/213470-diskriminaciya-kak-vystrel-v-nogu-ukrainy-russkuyu-vladimir-skachko.html>
10. Права людини у сфері охорони здоров'я: практичний посібник. URL: <http://medicallaw.org.ua/vydavnytstvo/praktychnyi-posibnyk-prava-liudyny-u-sferi-okhorony-zdorovia/2-mizhnarodni-standarti-prav-ljudini-v-sferi-okhorony-zdorovja/23-prava-pacijenta/pravo-na-svobodu-vid-katuvan-i-zhorstokogo-neljudskogo-chi-takogo-shcho-prinizhuje-gidnist-povodzhennja/>